

**Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta**

**ISLÁMSKÝ BANKOVNÍ MODEL JAKO ALTERNATIVA KE KONVENČNÍMU
BANKOVNICTVÍ?**

Studentská vědecká a odborná činnost

Magisterské studium

Rok odevzdání: 2015

Autor: **Jakub VOJTĚCH**

Ročník SVOČ: VIII.

Konzultant: **Ing. Jan POKORNÝ**

Sekce: Katedra národního hospodářství

Čestné prohlášení a souhlas s publikací práce

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do VIII. ročníku Studentské vědecké a odborné činnosti (SVOČ) vypracoval samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla ani jako celek, ani z podstatné části dříve publikována, obhájena jako součást bakalářské, diplomové, rigorózní nebo jiné studentské kvalifikační práce a nebyla přihlášena do předchozích ročníků SVOČ či jiné soutěže.

Souhlasím s užitím této práce rozšiřováním, rozmnožováním a sdělováním veřejnosti v neomezeném rozsahu pro účely publikace a prezentace PF UK, včetně užití třetími osobami.

V _____ dne _____

Jakub VOJTĚCH

ABSTRACT:

This paper serves as a contribution to debate on the new academic and business field of Islamic banking where I am trying to depict the key and distinguishing features of this banking model, provide a comparison of functioning with the conventional counterpart and give some examples of various types of Islamic banking products. Effort has been made also to offer an overview of the Islamic ethical economy which is the philosophical basis for the Islamic banking model and to describe development and current global status of the Islamic finance industry that emerged in the 1970s and nowadays is no longer confined to the Arab Gulf countries and Malaysia because it proves to be successful even in Europe.

ABSTRAKT:

Předkládaná práce je pojata jako příspěvek do debaty o islámském bankovníctví jakožto novém akademickém a obchodním odvětví, ve kterém se snažím zachytit klíčové a odlišující prvky tohoto bankovního modelu, srovnat způsob jeho fungování s konvenčním protějškem a uvést několik příkladů islámských bankovních produktů. Značné úsilí bylo rovněž věnováno výkladu o islámské etické ekonomii, která je filozofickým základem islámského bankovního modelu, stejně jako popisu jeho rozvoje a současnému globálnímu postavení islámského finančního průmyslu, jenž vznikl v 70. letech minulého století a dnes již zdaleka není teritoriálně vázán toliko na země Perského zálivu a Malajsii, neboť se ukazuje jako úspěšný i v Evropě.

OBSAH

1. Úvod.....	2
1.1. Islámské banky a konvenční praxe.....	3
1.2. Terminologie	5
2. Islám a etická ekonomie.....	6
2.1. M'uámalát: regulace ekonomických vztahů	7
2.2. Homo islamicus jako solidární homo economicus.....	9
3. Islámský bankovní model.....	11
3.1. Základní rozdíly oproti konvenčním bankám	12
3.1.1. Definice islámského bankovníctví	15
3.1.2. Příklady islámského financování	16
3.1.3. Regulační rámec	17
3.2. Geneze islámského bankovníctví	18
3.3. Globální status islámského finančního průmyslu.....	20
3.4. Celková bilance: ideová alternativa a tržní konkurence.....	22
4. Závěr.....	24
Bibliografie a přehled literatury	26

1. Úvod

Islámské bankovníctví (المصرفية الإسلامية, *al-masrifia al-islamia*, „Islamic banking“) je téma v našich zeměpisných šířkách nejenže nové, ale v tuzemském kontextu odbornou literaturou nepříliš traktované a rozpracované.¹ Tento institut u nás zatím do praxe zaveden nebyl, avšak s ohledem na perspektivu rozvoje tuzemského finančního trhu (*súq*, pers./tur. *bázár*²) a jeho otevírání se globálním obchodním praktikám se jedná o tematiku nabývající na aktuálnosti, a to minimálně v evropském kontextu. Předkládaná práce proto slouží jako menší příspěvek do této debaty a jejím cílem je zejména seznámení s teoreticko-ekonomickými základy, fungováním, dosavadními úspěchy a potenciálem tohoto alternativního způsobu bankovníctví, stejně jako úvaha nad tím, v čem představuje alternativu *konvenčnímu* bankovnímu systému.

Problematika bankovníctví má bezesporu svůj stabilní základ v národohospodářské teorii, na který pak navazuje vícero odvětví, mezi těmi právnímu např. právo finanční, správní či soukromoprávní disciplíny práva obchodního a občanského. Na PF UK byly doposud vypracovány a obhájeny toliko dvě kvalifikační práce na související téma³ a dále je jedna nyní řešena na Katedře národního hospodářství,⁴ avšak islámskému právu obecně či otázkám s ním bezprostředně souvisejícím byla věnována na PF UK v posledních takřka dvaceti letech více než dvacítka prací na různých katedrách, zejména se jednalo o oblast práva ústavního, mezinárodního, trestního a rodinného.⁵ To rovněž svědčí o skutečnosti, že se jedná o oblast zatím nepříliš probádanou.

¹ Nelze přisvědčit tvrzení prof. Pauknerové, že „česká literatura v tomto směru... prozatím neexistuje.“ In PAUKNEROVÁ, Monika. *Posudek školitelky ze dne 13. 3. 2012 na disertační práci JUDr. Ivany Hrdličkové, Ph.D.* [online]. c2012 [cit. 29.3.2015]. Dostupné z WWW: <http://ckis.cuni.cz/F/?func=direct&doc_number=001482041&local_base=CKS01&format=999>. Jedná se např. o práci publikovanou již v roce 2001: WEBEROVÁ-BABULÍKOVÁ, Gabriela. *Islámská ekonomika a bankovníctví*. Praha: Dar Ibn Rushd, 2001. ISBN 80-86149-33-1, či další knihu, kde je islámskému finančníctví věnována celá kapitola (s. 24-65): MAITAH, Mansoor. *Zvláštnosti makroekonomické politiky zemí Blízkého východu*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. ISBN 978-80-7357-608-0

² ROHE, Mathias. *Das islamische Recht: Geschichte und Gegenwart*. 2., durchgesehene Auflage, München: C. H. Beck, 2009, s. 115. ISBN 978-3-406-57955-4.

³ Jedná se v první řadě o dizertační práci: HRDLIČKOVÁ, Ivana. *Právo Sharia, zejména islámské bankovníctví, ve vztazích s mezinárodním prvkem*. Praha, 2012. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra obchodního práva. Vedoucí práce Monika Pauknerová. Dostupné z WWW: <http://ckis.cuni.cz/F/?func=direct&doc_number=001482041&local_base=CKS01&format=999>. Druhým vypracováním je před více než 10 lety obhájená diplomová práce: SÓUKUP, Daniel. *Finanční trh a perspektivy jeho rozvoje - Islámský finanční trh*. Praha, 2000. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta.

⁴ VALACHOVÁ, Sára. *Regulation of financial markets: Islam vs. conventional financial systems*. Praha, 2013 (rok zadání práce). Diplomová práce. Univerzita Karlova, Katedra národního hospodářství. Vedoucí práce Jan Urban.

⁵ Viz vyhledání v Informačním systému přes klíčová slova „islám“ a „šaría“ In *Vyhledávání diplomových prací v informačním systému* [online]. IS.cuni.cz [cit. 30.3.2015]. Dostupné z WWW: <<http://is.cuni.cz/>>

1.1. Islámské banky a konvenční praxe

Mezinárodní měnový fond zveřejnil v roce 2010 empiricky podloženou studii,⁶ podle níž v době globální ekonomické a finanční krize posledních let utrpěly banky založené a řízené podle zásad práva *šarí'a* (شريعة إسلامية, *šarí'a islámia*) mnohem menší ztráty oproti bankám *konvenčním*. Ačkoli je islámské právo (القانون الإسلامي, *al-qánún al-islámí*, „Islamic law“) obtížně definovatelné, neboť není kodifikováno a je časově a prostorově podmíněno (čtrnáct století dlouhá historie v prostoru počínaje západní Afrikou a konče Polynésií),⁷ bývá tento systém v zemích euro-atlantického prostoru vnímán velmi často jako regresivní.⁸ Nicméně praktická aplikace tohoto modelu v oblasti finančnictví s sebou nese celou řadu inspirativních prvků, které se dnes již běžně a úspěšně realizují jako životaschopná alternativa ke *konvenčním* bankám (a to i v některých západních zemích).⁹ Podle statistik *Ernst & Young* rychle stoupá využívání islámských finančních produktů ve Velké Británii či Lucembursku, které kvůli nim i upravilo své daňové zákony a tamní centrální banka se jako první z nemuslimských zemí stala členem Výboru islámských bank v Malajsii.¹⁰ Islámské bankovníctví je tak dnes moderním rozvíjejícím se odvětvím i v zemích mimo islámský svět.

Ačkoli tyto bezúročné finanční produkty mají za sebou již přes 50 let žité praxe, stále představují nevídanou příležitost (a zároveň konkrétně v ČR i velkou neznámou) jak pro finanční instituce hodlající působit v islámském prostředí (téměř šedesát států světa¹¹), tak pro ty, které by se pokusily jako již mnoho jiných o tento typ bankovníctví v západním světě jako alternativu pro (ne)muslimy či početné muslimské komunity (každý třetí muslim žije ve státě, v němž tvoří náboženskou menšinu¹²). Navíc islámské banky (البنوك الإسلامية, *al-bunúk al-islámia*) nyní zažívají další boom a rostou v globálním srovnání mnohem rychleji,

studium/dipl_st/index.php>.

⁶ International Monetary Fund. *The Effects of the Global Crisis on Islamic and Conventional Banks: A Comparative Study* [online]. IMF, c2010 [cit. 31.5.2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10201.pdf>>.

⁷ ROHE, Mathias. *Das islamische Recht: Geschichte und Gegenwart*. 2., durchgesehene Auflage, München: C. H. Beck, 2009, s. XIV. ISBN 978-3-406-57955-4.

⁸ HALLAQ, Wael B. *An Introduction to Islamic Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 1. ISBN 978-0521678735.

⁹ MAURER, Bill. Re-formatting the Economy: Islamic banking and finance in world politics. In LAHOUD, Nelly et al. (ed.). *Islam in world politics*. 1. publ. New York: RoutledgeCurzon, 2005, s. 57. ISBN 0415362679.

¹⁰ HRDLÍČKOVÁ, Ivana. *Příliš mnoho žen si to nechá líbit – rozhovor se soudkyní Ivanou Hrdličkovou*. Lidové noviny, příloha Právo & Justice. 12. 1. 2013.

¹¹ Organization of the Islamic Conference. *Member States* [online]. OIC, c2014 [cit. 5.7.2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.oic-oci.org/oicv2/states/>>.

¹² EHTESHAMI, Anoushiravan. Islam as a political force in international politics. In LAHOUD, Nelly et al. (ed.). *Islam in world politics*. 1. publ. New York: RoutledgeCurzon, 2005, s. 37. ISBN 0415362679.

než jejich *konvenční* protějšky.¹³ V terminologii této práce se (v souladu se zaběhlým názvoslovím islámských financí) pojmem *konvenční* rozumí finanční instituce, které jsou součástí tradiční finanční infrastruktury a nejsou nijak vázány na islámské principy, ačkoli tento výraz bývá jinak běžně spojován s konzervativností a nízkým rizikem. Právě naopak, po vypuknutí finanční krize tyto mainstreamové peněžní domy vzhledem k někdy neuváženým ztrátovým operacím nemohou být již zcela zvány konzervativními.

Ekonomická krize, která postihla nejen americký kontinent, ale i Evropu, totiž vyvolala v mnohých nutnost zamyšlení, zda existuje nějaká vhodná a použitelná alternativa k současným způsobům poskytování finančních služeb založená na etických principech ve finančním sektoru. Tato recese a skutečnost, že v evropských zemích, které byly ještě donedávna považovány za vyspělejší část Evropy, jsme byli svědky krachujících ekonomik, přivedla i některé západní země k tomu, aby se zabývaly otázkou, do jaké míry hrají *principy konvenčního* finančního systému roli v ekonomické krizi¹⁴ a jak zavést etické hodnoty do tohoto byznysu. V praktické realizaci právě toto přináší bezúročné finanční produkty islámských bank.

Motivací této práce je tak rozebrat tento trend a postihnout rovněž jeho ekonomicko-teoretickou charakteristiku (je *homo economicus* a *homo islamicus* totéž?), protože české odborné literatury se v této oblasti prakticky až na pár výjimek nedostává¹⁵, a zamyslet se hlouběji nad výhodami (a případnými limity) tohoto způsobu bankovníctví. Některé zásady tvořící podklad islámského bankovníctví se dají dohledat již ve starších právních úpravách či v teologicko-filozofických disputacích napříč třemi velkými monoteistickými náboženstvími (např. zákaz úroku),¹⁶ budu se proto zabývat pro vysvětlení kontextu vzniku bezúročního bankovníctví, které se nakonec rozrostlo do mnohamiliardového byznysu dneška, jen moderní historií počínaje 60. lety v Egyptě.

¹³ International Monetary Fund. *The Effects of the Global Crisis on Islamic and Conventional Banks: A Comparative Study* [online]. IMF, c2010, s. 20-22 [cit. 31.5.2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10201.pdf>>.

¹⁴ HRDLIČKOVÁ, Ivana. *Islámské finančníctví jako možná alternativa?* Ihned.cz [online]. c2012 [cit. 31.5.2014]. Dostupné z WWW: <<http://bankovnictvi.ihned.cz/c1-57625730-islamske-financnictvi-jako-mozna-alternativa>>.

¹⁵ Viz PAUKNEROVÁ, Monika. *Posudek školitelky ze dne 13. 3. 2012 na disertační práci JUDr. Ivany Hrdličkové, PhD.* [online]. c2012 [cit. 30.5.2014]. Dostupné z WWW: <http://ckis.cuni.cz/F/?func=direct&doc_number=001482041&local_base=CKS01&format=999>.

¹⁶ ZEMAN, Roman. *Lichva až na věky*. Praha: VIP Books, 2008, s. 46-51. ISBN 978-80-87134-32-0.

1.2. Terminologie

U každého autora v této oblasti se implicitně předpokládá alespoň základní znalost arabského jazyka,¹⁷ avšak ne vždy tomu tak ve skutečnosti bývá. Studium pramenů přímo v arabském jazyce není dle mého názoru nevyhnutelné (ačkoli i těmi jsem se zabýval), neboť celá řada právních pojmů a systematika jako taková není nikde výslovně v primárních pramenech obsažena – tedy v *Koránu* ani *sunně* (tj. vyprávěních o skutcích Proroka *Muhammada*), ale toliko deduktivně rozpracována a obsažena v principech islámské právní vědy (*usúl al-fiqh*), jakési islámské *iuris prudentiae*,¹⁸ vědním oboru zabývající se *šari'ou* a jejími prameny.¹⁹ A dále se potom velká část (nejen) západních autorů, které cituji, zaměřuje zejména na fungování islámského bankovníctví právě v západním světě, což s sebou přirozeně nese nutnost psát převážně anglicky (leč s využitím řady arabských pojmů, sloužících jako *termini technici*).

Pokud jde o arabské termíny, držím se podob transkripce běžně užívaných v české arabistice a orientalistice.²⁰ Veden snahou učinit četbu co nejpřístupnější i čtenáři bez znalosti arabského jazyka, nebudu zde dále používat arabskou abecedu a všechny arabské výrazy přepisují. Osobně užívám o něco jednodušší podoby transkripce s úsilím zachycovat arabské znaky: ة, tedy *hamzu* (česky ráz), dále všechny samohlásky, tj. ا, و, ي a ze souhlásek zvláště ع ('*ajn*).²¹ Jelikož arabština nerozlišuje velká a malá písmena, řídí se přepis českými pravidly pro psaní malých a velkých písmen.²² Emfatické hlásky pak přepisují stejně jako neemfatické (tedy nerozlišují je): např. písmeno ص (*sád*) a س (*sín*) je přepsáno jako „s“ nebo není činěno rozdílu u jednotlivých typů *h* v podobě znaků ح a neemfatického ه.

¹⁷ KAMALI, Mohammad Hashim. *Shari'ah law: an introduction*. Oxford, England: Oneworld, 2008, s. 41. ISBN 978-185-1685-653.

¹⁸ TAUER, Felix. *Svět islámu: dějiny a kultura*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 117. ISBN 8070218282.

¹⁹ *Fiqh* doslova znamená „poznání“, „uvědomění“; In KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 4. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 118. ISBN 80-702-1821-5.

²⁰ Sleduji zejména úpravu obsaženou In BAHBOUH, Charif. *Česko-arabský slovník*. Brandýs nad Labem: Dar Ibn Rushd, 2011. ISBN 978-808-6149-714.

²¹ Pro *hamzu* a '*ajn* používám v transkripci téhož znaku, a to ' , stejně jako prof. Kropáček In KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 4. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 383. ISBN 80-702-1821-5.

²² Zvláštním případem je užívání velkého písmena u slov náboženského charakteru. Jak je běžné, rozlišuji monoteistického „Boha“ a polyteistického „boha“ a slovo „Prorok“ se píše takto jen v souvislosti s *Muhammadem*. Naproti tomu slovo „boží“ se podle pravopisných pravidel píše malým písmenem, pokud je oslabená nebo žádná vazba na „Boha“, tj. nejde-li o sousloví mající věroučný charakter (např. Boží soud). V citacích však ponechávám autorské psaní velkých písmen (tedy i Boží, Bible apod.).

2. Islám a etická ekonomie

Islám je postaven striktně na myšlence rovnosti *před Bohem* (a to žen i mužů²³), avšak ačkoli obsahuje silný sociální apel, ideál (ekonomické a společenské) rovnosti *mezi lidmi* mu je (alespoň dle převažujících interpretací) cizí. Spíše je pro něj příznačná jistá tenze k sociálnímu smíru (tedy např. určitá míra „rozumných“, leč nepřeháněných sociálních rozdílů, „střední cesta“ mezi dvěma bipolárními negativy,²⁴ viz pojem *wasat* níže) nežli rovnostářství a chudoba, které hlásal *Ježíš* (jenž je ovšem i jedním z proroků v islámu):

(Mt 19,24)	Snáze projde velbloud uchem jehly než bohatý do Božího království. ²⁵
------------	--

Vedle modlitby (*salát*) však i *Muhammad* žádal na svých stoupencích soucit s bližním, udělování almužny chudým²⁶ a soucit se slabšími obecně (sirotky, pocestnými apod.).²⁷ Naproti tomu však celé jeho učení výslovně podporuje obchod – samozřejmě bereme v úvahu, že poselství *Koránu* (*al-Kitáb*) přednášel *Muhammad* v prostředí do značné míry ovlivněném mekským obchodním životem – z příslušných veršů *súr* je zřejmé, že pravidla týkající se majetku jsou vyjádřena jako přímé boží vedení, tedy zcela nezpochybnitelné.²⁸ Jejich praktické životní dodržování je pak odvozeno z obecných kritérií mravnosti (někdy právně těžce formalizovatelných): muslim, který je poslušný, pravdomluvný, pokorný, dárcem almužny, který je vzdálen krajností v nakládání s majetkem, trpělivý, pomáhající potřebným a prost lakomství, je tím vším náležitě vybaven, aby i konkrétní praktické pokyny v záležitostech majetkové morálky přijal s naprostou samozřejmostí.²⁹

35:29	Ti, kdož přednášejí Písmo Boží, dodržují modlitbu a dávají almužnu skrytě i veřejně z toho, co jsme jim uštědřili, ti mají naději na <i>obchod</i> , jenž nebude nevýnosný, ³⁰
-------	---

Ostatně sám Prorok *Muhammad* byl obchodníkem, přičemž obchodním vztahům by při respektování stanovených norem neměly být kladeny žádné překážky – obchodování je

²³ AMANAT, Abbas; GRIFFEL, Frank. *Shari'a: Islamic Law in the Contemporary Context*. Stanford: Stanford University Press, 2007, s. 31, s. 34. ISBN 978-0-8047-5639-6.

²⁴ CROFTER, Warren. *Velká kniha islámu*. 1. vyd. Překlad Otakar Chaloupka. Praha: BVD, c2006, s. 190-191. ISBN 80-903-7540-5.

²⁵ Česká biblická společnost. *Ekumenický překlad Bible*. [cit. 11.7.2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.biblenet.cz/>>.

²⁶ TAUER, Felix. *Svět islámu: dějiny a kultura*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 23-24. ISBN 8070218282.

²⁷ KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 4. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 13. ISBN 80-702-1821-5.

²⁸ CROFTER, Warren. *Velká kniha islámu*. 1. vyd. Překlad Otakar Chaloupka. Praha: BVD, c2006, s. 200-201. ISBN 80-903-7540-5.

²⁹ CROFTER, Warren. *Velká kniha islámu*. 1. vyd. Překlad Otakar Chaloupka. Praha: BVD, c2006, s. 201. ISBN 80-903-7540-5.

³⁰ *Korán*. Překlad HRBEK, Ivan. Vyd. celkem 7., v tomto překladu 3. Praha: Academia, 2000, s. 393. ISBN 80-200-0246-4.

totiž (na rozdíl od *ribá*) Bohu milé, zisk z něho je získán určitou prací a je zasloužený. Morálním závazkem muslima je totiž vydělat si na živobytí, podporovat svou rodinu³¹ a poskytovat prostředky na charitu pro ty méně úspěšné. Tak, jak upravuje všechny sféry života, je tomu i u té ekonomické – muslimové mají objektivně založenou povinnost i ve svých obchodních aktivitách postupovat v souladu s náboženskými pravidly, mezi což patří i čestnost a férovost. Přivlastňování si cizího majetku (v podobě *ribá*, viz ještě 4:161³² a 30:39) či podvod naproti tomu nejsou přípustné a snesou srovnání s vraždou:

4:29	Vy, kteří věříte! Nepohlcejte si vzájemně majetky své podvodným způsobem; jiné je, jde-li o <i>obchod</i> na základě vzájemného souhlasu; a nepřivozujte si smrt! A věru Bůh je vůči vám slitovný. ³³
------	--

Většina veršů *Koránu* se však týká zejména věrouky (*'ibádát*) – učení o ekonomické a sociální spravedlnosti je tak do jisté míry subsidiární vůči primárnímu poselství víry v jediného Boha (*al-imán bil-láh wáhid*).

2.1. M'uámalát: regulace ekonomických vztahů

V rámci islámského pojetí práva a náboženství jako celospolečenského regulačního mechanismu islám ukládá jisté normy chování obsahující etické hodnoty,³⁴ a to jak v rovině člověk-Bůh, tak na úrovni člověk-člověk,³⁵ čímž přesahuje chápání právního systému v našem slova smyslu, a právě proto nemůže být islámské právo a ekonomie (*al-iqtisád*) odděleno od islámské etiky (*achlábq*³⁶ či *adab*³⁷). Někteří soudobí muslimští učenci jej často označují za jednotu dogmatu (*'aqida*), práva (*šari'a*) a kultury (*hadára*). Jak poznamenal Chomejní: „Pro všechny záležitosti má islám zákony a předpisy. Vyhlásil lidem zákony, které obsáhnou celý život (...). Žádnou důležitou otázku života islám neponechává bez zákonné úpravy.“³⁸

³¹ KAMALI, Mohammad Hashim. *Shari'ah law: an introduction*. Oxford, England: Oneworld, 2008, s. 33. ISBN 978-185-1685-653.

³² *Súra* čtvrtá, verš 161.

³³ *Korán*. Překlad HRBEK, Ivan. Vyd. celkem 7., v tomto překladu 3. Praha: Academia, 2000, s. 525. ISBN 80-200-0246-4.

³⁴ KAMALI, Mohammad Hashim. *Shari'ah law: an introduction*. Oxford, England: Oneworld, 2008, s. 18. ISBN 978-185-1685-653.

³⁵ KETTELL, Brian. *Introduction to Islamic banking and finance*. Chichester: Wiley, 2011, s. 13-14. ISBN 978-111-9991-274.

³⁶ KAMALI, Mohammad Hashim. *Shari'ah law: an introduction*. Oxford, England: Oneworld, 2008, s. 15-16. ISBN 978-185-1685-653.

³⁷ CROFTER, Warren. *Velká kniha islámu*. 1. vyd. Překlad Otakar Chaloupka. Praha: BVD, c2006, s. 184. ISBN 80-903-7540-5.

³⁸ CHOMEJNÍ. *Vejjálat-e faqih*, cit. podle: KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 4. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 117. ISBN 80-702-1821-5.

Oblast ekonomických aktivit v islámu se nazývá v arabštině *m'uámalát* a zahrnuje všechny praktické činnosti denního života konané mezi lidmi (všechny civilní nenáboženské úkony jako obchod apod.)³⁹ v souladu s islámským právem, naproti tomu *'ibádát* (sg. *'ibáda*, odvozeno od slovesa *'abada*, tj. uctívat) jsou aktivity směřované k samotnému Bohu (shrnuté v *arkán al-islám al-chamsa*, čili pěti pilířích islámu: *šaháda*, dále rituální modlitba, tj. *salá*, ramadánové postění *saum*, pouť do *Mekky hadž* a odvod *az-zaká* atd.)⁴⁰ – oboje je však součástí praktik islámu (a jeho pravidel – tedy předmětem úpravy islámského práva), a proto mají dimenzi Boha, *m'uámalát* jen nepřímo skrze interakci s dalšími bytostmi či věcmi. Bůh, je totiž v každém případě všechny stvořil:

3:109	Bohu náleží vše, co na nebesích je i na zemi, a k Bohu se všechno navrátí. ⁴¹
-------	--

Islámské finance a bankovníctví tím pádem mají kořeny a jsou významnou výsečí právě doktríny *m'uámalát*, kterou vypracovala islámská jurisprudenc *fiqh*. Tento koncept je však teoretický, neboť musíme mít stále na paměti, že islám nijak nevyděljuje věci „profánní“ a „sakrální“ – v nahlížení muslimů vše na tomto světě stvořil Bůh a lidé jsou toliko jím pověřenými správci, kteří jednají dle jím stanovených a neměnných pravidel:

42:36	Co bylo vám z věcí dáno, je jen užívání krátkého života pozemského, však co u Boha je, je lepší a trvalejší. ⁴²
-------	--

Na druhé straně tato teoretická kategorie může být našemu chápání blízká v tom smyslu, že obsahuje náznak západního sekulárního dělení duchovní a světské moci („*co patří Bohu a co patří císaři*“), které je však islámskému ideálu cizí – ideální zřízení v podobě *chalífátu (daulat al-islamía)*⁴³ spojuje obojí. Jak zdůraznil přední muslimský teolog 20. století *al-Banná*: „*Bratří nesoudí, že císařovo patří císaři a co je Božího, Bohu. I císař sám a vše, co má, náleží jedině Bohu.*“⁴⁴

³⁹ KAMALI, Mohammad Hashim. *Shari'ah law: an introduction*. Oxford, England: Oneworld, 2008, s. 3, s. 17. ISBN 978-185-1685-653.

⁴⁰ AMANAT, Abbas; GRIFFEL, Frank. *Shari'a: Islamic Law in the Contemporary Context*. Stanford: Stanford University Press, 2007, s. 1. ISBN 978-0-8047-5639-6.

⁴¹ *Korán*. Překlad HRBEK, Ivan. Vyd. celkem 7., v tomto překladu 3. Praha: Academia, 2000, s. 506. ISBN 80-200-0246-4.

⁴² *Korán*. Překlad HRBEK, Ivan. Vyd. celkem 7., v tomto překladu 3. Praha: Academia, 2000, s. 373. ISBN 80-200-0246-4.

⁴³ KAMALI, Mohammad Hashim. *Shari'ah law: an introduction*. Oxford, England: Oneworld, 2008, s. 1. ISBN 978-185-1685-653.

⁴⁴ AL-BANNÁ, Hasan. *Mudhakkirát ad-da'wa wa-d-dá'í*, cit. podle: KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 4. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 117. ISBN 80-702-1821-5.

2.2. Homo islamicus jako solidární homo economicus

Postupný proces sesílání jednotlivých částí *Koránu* Bohem (arabsky *Alláh*⁴⁵) poukazuje, že *ajáty* (sg. *ája*, doslova „znamení“,⁴⁶ verše) nastaly vždy v momentech (*asbáb an-nuzúl*), kdy narostla nezbytnost řešení nějaké náboženské, etické nebo společenské otázky⁴⁷ či když se některý ze společníků (*sahába* či *asháb*, sg. *sahábi*⁴⁸) přímo Proroka dotázal na posouzení situace, která měla vliv na celou *ummu* (obec věřících):

3:132	a poslouvejte Boha a posla, snad dostane se vám slitování. ⁴⁹
-------	--

Koránské učení o ekonomických principech (*mabádí'*) je pak výrazně podpořeno *sunnou* (tradicí o Proroku *Muhammadovi*) a někteří autoři⁵⁰ si kladou otázku, zda vzestup zájmu o koncept islámských finančních principů⁵¹ (jakýsi *homo economicus*) je toliko novodobý trend zacílený na posílení samé podstaty, kterou je *homo islamicus* a oživení islámu na přelomu tisíciletí (k tomu viz slavný rozsudek *Khaki v. Hashim* Nejvyššího soudu Pákistánu z roku 2000 ke zrušení veškerých předpisů umožňujících *ribá*⁵²), anebo byla od počátku v podstatě přímo do základních principů (*mabádí'*) tohoto zjeveného náboženství „zakódována“⁵³ neoklasická ekonomická teorie jako univerzálně aplikovatelné a platné chování všech lidských bytostí. Tím by byl *homo economicus* a *homo islamicus* jedním a tím samým, avšak stále na druhé straně podpořen učením *Koránu* o socio-ekonomické spravedlnosti a redistribuci.⁵⁴

Z hlediska islámu totiž život na tomto světě je vzhledem k věčnosti jen přechodný a nicotný – přes tuto skutečnost však *Muhammad* nezavrhoval vezdejší statky, jejich

⁴⁵ Arabské označení boha je *iláh*, s určitým členem *al-*, který upřesňuje monoteistický význam, pak *al-Iláh* (*al-láh*), tj *Alláh*, určitý, jediný Bůh (též označení užívají i arabští křesťané). Někdy je mu dáváno také označení Pán (*Rabb*). Více k tomu In TAUER, Felix. *Svět islámu: dějiny a kultura*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 35. ISBN 8070218282.

⁴⁶ KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 4. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 29. ISBN 80-702-1821-5.

⁴⁷ MUMĪSA, Michael. *Islamic law: theory and interpretation*. 1st ed. Beltsville: Amana Publications, 2002, s. 23. ISBN 15-900-8010-6.

⁴⁸ TAUER, Felix. *Svět islámu: dějiny a kultura*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 42. ISBN 8070218282.

⁴⁹ *Korán*. Překlad HRBEK, Ivan. Vyd. celkem 7., v tomto překladu 3. Praha: Academia, 2000, s. 508. ISBN 80-200-0246-4.

⁵⁰ MAURER, Bill. Re-formatting the Economy: Islamic banking and finance in world politics. In LAHOUD, Nelly et al. (ed.). *Islam in world politics*. 1. publ. New York: RoutledgeCurzon, 2005, s. 55. ISBN 0415362679.

⁵¹ ROHE, Mathias. *Das islamische Recht: Geschichte und Gegenwart*. 2., durchgesehene Auflage, München: C. H. Beck, 2009, s. 233. ISBN 978-3-406-57955-4.

⁵² AKANBI, Muhammed Mustapha. *The case for the integration of Islamic banking principles into the Nigerian banking system*. [online]. African Journal of Social Sciences, Volume 2, Number 2, c2012, s. 42 [cit. 5.7.2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.sachajournals.com/user/image/akanbi002ajss.pdf>>.

⁵³ AMANAT, Abbas; GRIFFEL, Frank. *Shari'a: Islamic Law in the Contemporary Context*. Stanford: Stanford University Press, 2007, s. 22, s. 36. ISBN 978-0-8047-5639-6.

⁵⁴ KAMALI, Mohammad Hashim. *Shari'ah law: an introduction*. Oxford, England: Oneworld, 2008, s. 30. ISBN 978-185-1685-653.

získávání a rozmnožování, neboť i statky tohoto světa jsou dary boží, nesmějí však člověku bránit v službě Bohu a odvracet ho od získávání zásluh pro onen svět.⁵⁵ Přitom je vyzdvihována tzv. „střední cesta“ (*wasat*) či „střed“ mezi krajními možnostmi, což je teze zcela příznačná pro muslimské životní chápání normativity a představuje (alespoň teoreticky) všeobecně charakteristický islámský postoj,⁵⁶ který přijímá obecné postuláty tržních mechanismů, soukromého vlastnictví a volné soutěže, ale vycházejí z ideje distributivní spravedlnosti se snaží balancovat mezi zájmy jednotlivce, rodiny, společnosti a státu.⁵⁷ *Homo islamicus* tak pravděpodobně může být legitimně nazírán jako (solidární) *homo economicus*.

⁵⁵ TAUER, Felix. *Svět islámu: dějiny a kultura*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 39 ISBN 8070218282.

⁵⁶ CROFTER, Warren. *Velká kniha islámu*. 1. vyd. Překlad Otakar Chaloupka. Praha: BVD, c2006, s. 184. ISBN 80-903-7540-5.

⁵⁷ AYUB, Muhammad. *Understanding Islamic finance*. Hoboken, NJ: John Wiley, c2007, s. 10-12. ISBN 978-047-0030-691.

3. Islámský bankovní model

V moderní společnosti existují peněžní služby, ostatně se staletými tradicemi, jimž se říká bankovníctví a které jsou nezbytné pro fungování společnosti a ekonomiky jako celku – pro podnikání, investice, ochranu úspor apod. Jenomže ve všech těchto službách hraje klíčový faktor úrok, vyplácený či vybíraný. Avšak ten je z pohledu islámu automaticky *ribá*, a jak níže rozebírám, tedy naprostým tabu. Muslimové a islámské státy se tak – vzhledem k naprosté ekonomické a technické převaze západního světa (*dár as-suhl*, tj neislámské státy⁵⁸) – dostávali po staletí do neřešitelné situace,⁵⁹ což se změnilo až v 70. letech minulého století se znovuzavedením některých klasických institutů islámského práva.⁶⁰ Ty umožnily, aby islámský bankovní model prošel v posledních letech bouřlivou expanzí, avšak základní znaky tohoto systému bývají veřejnosti jen málo známy.

Plně se zde přitom aplikují fundamentální a typicky islámské prvky (*arkán*, sg. *rukň*) rozlišující nábožensko-právní kategorie *halál* (povolené) a *harám* (zakázané)⁶¹ a celá řada dílčích a funkčních principů (*mabádí'*). To, že jsou všechny dodržovány a chod instituce je v souladu s islámským právem, je zejména úkolem nezávislého výboru expertů (právních učenců), který bdí nad tím, zda všechny postupy banky jsou po právu a dovolené (*halál* či „Sharia compliant“⁶², což je i synonymum pro výraz „Islamic“⁶³ či „Islamic acceptable“⁶⁴, tj. mnou používané prosté označení „islámský“, v této oblasti). V předkládané kapitole se pokusím popsat elementární odlišnosti islámské banky od jejího *konvenčního* protějšku, nabídnout svůj náhled na filozofické předpoklady tohoto finančního systému (*an-nizám al-máli*) jako celku, stručně nastínit regulatorní rámec, stejně jako se zamyslet nad historickým vývojem a motivy vedoucími k zakládání islámských bank, po čemž následuje seznámení s úspěchy tohoto typu bankovníctví a celkové zhodnocení.

⁵⁸ CROFTER, Warren. *Velká kniha islámu*. 1. vyd. Překlad Otakar Chaloupka. Praha: BVD, c2006, s. 182. ISBN 80-903-7540-5.

⁵⁹ CROFTER, Warren. *Velká kniha islámu*. 1. vyd. Překlad Otakar Chaloupka. Praha: BVD, c2006, s. 202. ISBN 80-903-7540-5.

⁶⁰ ROHE, Mathias. *Das islamische Recht: Geschichte und Gegenwart*. 2., durchgesehene Auflage, München: C. H. Beck, 2009, s. 233. ISBN 978-3-406-57955-4.

⁶¹ KAMALI, Mohammad Hashim. *Shari'ah law: an introduction*. Oxford, England: Oneworld, 2008, s. 46. ISBN 978-185-1685-653.

⁶² NETHERCOTT, Craig R; EISENBERG David M. *Islamic finance: law and practice*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 5. ISBN 978-0-19-956694-5.

⁶³ AUGUSTINE, Babu Das. *Islamic banks can play a big role in trade finance*. Gulfnews.com [online]. c2014 [cit. 17.1.2015]. Dostupné z WWW: < <http://gulfnews.com/business/banking/islamic-banks-can-play-a-big-role-in-trade-finance-1.1405630>>.

⁶⁴ MAURER, Bill. Re-formatting the Economy: Islamic banking and finance in world politics. In LAHOUD, Nelly et al. (ed.). *Islam in world politics*. 1. publ. New York: RoutledgeCurzon, 2005, s. 62. ISBN 0415362679.

3.1. Základní rozdíly oproti konvenčním bankám

Islámské bankovníctví (*al-masrifā al-islāmīa*, „Islamic banking“) je založeno na etických základech (*al-qawā'id al-achláqīa*) o správném chování muslimů (*m'uámalát*) vyvěrajících z nauky islámu (*ad-dín al-islámī*) a islámského práva (*al-qánún al-islámī*), které jej zásadně odlišují od *konvenčních* bank, a to přinejmenším v tom smyslu, že *konvenční* banky jsou hodnotově neutrální (sekulární) či pro své fungování nemají potřebu nacházet hlubší společenské a již vůbec ne náboženské odůvodnění. Základním smyslem islámské bankovní větve je ale právě poskytování takových služeb, které odpovídají náboženskému přesvědčení (*'aqīda, usúl ad-dín*)⁶⁵ a právu (*al-haqq*): celý koncept tak spočívá v respektování morálních a právních hodnot obsažených v islámu (normativů, často etických, které by, jak výše vysvětleno, západní právník vůbec nepovažoval za právní,⁶⁶ avšak islámské finanční instituce (IFI) jsou vystavěny – stejně jako islámské právo samotné – na nedělitelnosti sekulárních a náboženských záležitostí), zejména v zapovězení *ribá* (jež je však stejným způsobem explicitně zakázáno⁶⁷ už ve Starém zákoně⁶⁸). Islámská nauka velmi záhy interpretovala pojem *ribá* jako „úrok“, resp. jakékoli „navýšení“ k „předem stanovenému kapitálu“, a to zejména finančnímu,⁶⁹ neboť z hlediska islámu nemohou být peníze výdělečné samy o sobě.⁷⁰ Klasickým úrokovaným poskytováním úvěrů (*qurúd, sg. qard*) a přijímáním vkladů (*wadá'ia, sg. wadí'a*) nelze tato pravidla dodržet. Tudy tedy cesta nevede.

Cokoli, co přesahuje základní jistinu (resp. prvotně založený dluh⁷¹), je absolutně nepřijatelné a nespravedlivé vykořisťování – zcela nesprávné (*zulm*⁷²), avšak takto tvrdý přístup je někdy pro nemuslimy, obzvlášť našeho kulturního okruhu, relativně obtížně pochopitelný. *Raison d'être* islámské banky je však právě neaplikace *ribá*, jehož zákaz pramení např. z veršů 275-9 *súry* Kráva. Islámské právo nerozlišuje pouze „nízkou“ či „vysokou“ úrokovou sazbu, je proti jakékoli, byť minimální. Finanční systém založený

⁶⁵ KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 4. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 59. ISBN 80-702-1821-5.

⁶⁶ AMANAT, Abbas; GRIFFEL, Frank. *Shari'a: Islamic Law in the Contemporary Context*. Stanford: Stanford University Press, 2007, s. 1. ISBN 978-0-8047-5639-6.

⁶⁷ V arabštině se jedná formálně o podstatné jméno mužského rodu, skloňují jej však podle středního rodu.

⁶⁸ SEDLÁČEK, Tomáš. *Ekonomie dobra a zla: po stopách lidského tázání od Gilgameše po finanční krizi*. 2. vyd. Praha: 65. pole, 2012, s. 97. ISBN 978-80-87506-10-3.

⁶⁹ SAEED, Abdullah. *Islamic banking and interest: a study of the prohibition of riba and its contemporary interpretation*. 2nd ed., Boston: Brill, 1996, s. 1-2. ISBN 90-041-0565-4.

⁷⁰ AYUB, Muhammad. *Understanding Islamic finance*. Hoboken, NJ: John Wiley, c2007, s. 78. ISBN 978-047-0030-691.

⁷¹ AYUB, Muhammad. *Understanding Islamic finance*. Hoboken, NJ: John Wiley, c2007, s. 49. ISBN 978-047-0030-691.

⁷² MUMĪSA, Michael. *Islamic law: theory and interpretation*. 1st ed. Beltsville: Amana Publications, 2002, s. 27. ISBN 15-900-8010-6.

na islámském právu jej proto musí zcela vytěsnit. Bůh sám *ribá* ostatně vyhlásil doslova válku – to je poměrně silné i na poměry *Koránu*:

2:278-9	Vy, kteří věříte, bojte se Boha a zanechte poslední zbytky <i>ribá</i> ⁷³ , jste-li věřícími! Jestliže tak neučiníte, připravte se na válku od Boha a posla Jeho. Jestliže však se kajícně obrátíte, pak vám zůstane váš kapitál – a nebudete tím škodit a nebudete tím poškozeni. ⁷⁴
---------	---

Korán i *sunna* chápou úrok jako akt vykořisťování a nespravedlnosti (*zulm*), který je zcela v rozporu s férovostí, ochranou práv a etickými pravidly (*al-qawá'id al-achláqia*). Nicméně islámské bankovníctví není jen zákaz *ribá*, jde dále a snaží se povzbudit ekonomický rozvoj, směřovat k rovnovážnější distribuci bohatství a aktivní participaci všech na tvorbě blahobytu.⁷⁵ Ovšem jakým způsobem, pokud dokonce ještě existuje okruh oblastí, které jsou samy o sobě v rozporu s etickými hodnotami islámu (*harám*), tím pádem *a priori* zcela vyloučeny z prostoru zájmu islámských financí?

A tím se rovněž dostáváme k nejdůležitější otázce – jak mohou islámské banky fungovat? Zde jako řešení přichází na řadu zejména vyzdvihovaná zásada spolufinancování a rovněž sdílení zisku a rizika ztráty („profit and loss sharing“) a některé další (obchodně-úvěrové a leasingové) metody alokace zdrojů a zprostředkování financí. Základní myšlenka může být stanovena tak, že islámská banka namísto toho, aby např. pouze kontrolovala včasné splácení úvěrů a úroků, raději přímo vstupuje do *reálných* obchodních vztahů, tj. obchoduje nikoli s penězi, ale existujícími statky, které prodává či pronajímá tak jako obchodníci⁷⁶ (a z toho generuje zisk na základě „provizí“ či „poplatků“, ar. *dará'ib*⁷⁷, či nájemného), případně jako společník profituje z podílu na zisku z investic do *reálných* projektů. To samé platí pro vkladatele, kteří naopak sdílejí zisky banky v předem stanoveném poměru (zdroje vkladatelů tak produktivně alokuje a využívá). *Šaltút*, jeden z nejvlivnějších egyptských učenců 20. století, se nad touto problematikou zamýšlí následovně:

„Dovoluje *šarí'a* muslimům přijímat podíl ze zisků spořitelny? Někteří 'ulamá' zabývající se zkoumáním dovoleného a zakázaného vyslovili názor, že zisk, který vyplácí

⁷³ Český překlad *Koránu* I. Hrbka *ribá* desetkrát reflektuje jako „lichvu“, resp. jednou jako „lichvářský úrok“ a jednou jako „úrok“ u Boha. Viz *Korán*. Překlad HRBEK, Ivan. Vyd. celkem 7., v tomto překladu 3. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0246-4. A dále vyhledávací mechanismy In *Text Koránu* (v překladu I. Hrbka) [online]. [cit. 30.3.2015]. Dostupné z WWW: <<http://cs.knowquran.org/koran/>>.

⁷⁴ *Korán*. Překlad HRBEK, Ivan. Vyd. celkem 7., v tomto překladu 3. Praha: Academia, 2000, s. 478. ISBN 80-200-0246-4.

⁷⁵ MAURER, Bill. Re-formatting the Economy: Islamic banking and finance in world politics. In LAHOUD, Nelly et al. (ed.). *Islam in world politics*. 1. publ. New York: RoutledgeCurzon, 2005, s. 56. ISBN 0415362679.

⁷⁶ AYUB, Muhammad. *Understanding Islamic finance*. Hoboken, NJ: John Wiley, c2007, s. 82-3. ISBN 978-047-0030-691.

⁷⁷ ROHE, Mathias. *Das islamische Recht: Geschichte und Gegenwart*. 2., durchgesehene Auflage, München: C. H. Beck, 2009, s. 238. ISBN 978-3-406-57955-4.

spořitelny majitelům vkladů, je zakázáný, poněvadž jde povahou buď o lichvářský úrok z vložených peněz, nebo o prospěch z poskytnutého úvěru. Obě takovéto operace jsou podle šari'i zakázané. Proto je třeba takovýto úrok vrátit a zakazuje se přijmout jej a užívat. Podle našeho názoru, založeného na soudech šari'i a zdravých základů fiqhu, je dovoleno jej přijmout a nejde o nic zapovězeného... [pokud] tento ústav investuje vložené prostředky do obchodního podnikání. Jen zřídka, pokud vůbec kdy, při něm dochází k nezdarům nebo ztrátám."⁷⁸

Existuje tu tedy na jedné straně (obchodní) partnerství mezi bankou a jejím vkladateli, stejně jako mezi bankou a jejími klienty/financovanými partnery,⁷⁹ které mobilizuje k aktivnímu užití prostředků. Toto ostře kontrastuje s *konvenčním* typem banky, která toliko úročí jí přijaté prostředky, jež opět dále na (vyšší) úrok půjčuje.⁸⁰ Islámská nauka tím stojí na juristicko-ekonomické ideji „no risk, no gain“, implikující imperativ, že pokud si někdo přeje rozmnožit svůj majetek (což je bohužel), musí se o to vlastním obchodním úsilím zasloužit a případně nést odpovědnost za nastalou ztrátu: úrok je nahrazen na riziku založeným kapitálově-investičním mechanismem.⁸¹ Komplexnost islámského bankovníctví pak přichází zejména se značnou variací smluvních instrumentů odrážejících tento zcela odlišný koncept: preferované jsou „equity-based“ způsoby investičního partnerství (*širáka*) v podobě *mudáraba* („capital-labour agreement“ či „trusteeship finance“⁸²), *mušáraka* („profit-and-loss partnership/sharing“); hojně využívaný a přijímaný je ale i „debt-based“ obchodní úvěr *murábaha* („credit sale with markup/cost-plus/profit margin“) a leasingový model *idžára* („lease-to-purchase“). Šajch Šaltút o nich uvažuje v tomto duchu:

„Lidský pokrok přinesl v hospodářském životě řadu nových druhů kontraktů, zakládaných na správných, přípustných zásadách, jaké nicméně nebyly dříve známy; a pokud je zákonným měřítkem přípustnosti nebo zákazu nějakého jednání, co uvádí kniha Boží: ‚Bůh rozeznává dobře toho, kdo pohoršení šíří, od toho, kdo dobré skutky činí.‘ (2:220) a ‚nebudete tím škodit a nebudete tím poškozeni.‘ (2:279), podle našeho názoru se tímto máme řídit... Zmíněný zisk není úrokem za poskytnutí úvěru a není ani užitekem nabytým z půjčky, a není

⁷⁸ ŠALTÚT, Mahmúd. *Fatvy*, 1966, cit. podle: KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 4. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 138-9. ISBN 80-702-1821-5.

⁷⁹ KETTELL, Brian. *Introduction to Islamic banking and finance*. Chichester: Wiley, 2011, s. 32. ISBN 978-111-9991-274.

⁸⁰ Nutno přiznat, že „net interest income“ však jistě není výlučným zdrojem zisku moderních *konvenčních* bank, půjde i o poplatky spojené s dalšími službami apod.

⁸¹ AYUB, Muhammad. *Understanding Islamic finance*. Hoboken, NJ: John Wiley, c2007, s. 9, s.81. ISBN 978-047-0030-691.

⁸² NETHERCOTT, Craig R; EISENBERG David M. *Islamic finance: law and practice*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 3. ISBN 978-0-19-956694-5.

tedy zakázaným a neplatí závazná povinnost zříkat se jej. Jak jsme již pravili, je povzbuzením ke spořivosti a společenské spolupráci, což šari'a pokládá za chvályhodné.“⁸³

3.1.1. Definice islámského bankovníctví

Materiálně definičním elementem z hlediska kontraktního je využívání typových smluvních instrumentů (*al-'uqúd al-mu'ajjana*, sg. *'aqd*) vystavěných na právních a ekonomických postulátech islámu, vážících se k férovosti, socio-ekonomické spravedlnosti a požadavku „real-asset based“ u všech typů transakcí a finančních instrumentů.⁸⁴ Nejde přitom ani tak o respektování islámských imperativů („absolutizovaných zásad“⁸⁵ – vyvarování se úrokování v podobě *ribá*, neuváženého rizika zvaného *gharar* a zákaz aleatornosti a spekulativních transakcí v podobě *majsiru*) a už vůbec nikoli o pouhé právní kličky a *Isti* (*hijál*⁸⁶) – ačkoli i tento způsob je znám islámské finanční praxi středověku, kupříkladu v podobě *baj al-'ína*,⁸⁷ spočívající ve *fiktivním* prodeji věci potenciálnímu věřiteli za hotovost a okamžitým zpětném odkoupení téže věci za později splatnou vyšší částku),⁸⁸ ale o zcela odlišný bankovní systém (*an-nizám al-masrifí*), vystavěný na samostatných filozofických postulátech. Regulatorní náhled je poskytnut v následující (samostatné) podkapitole.

V celku tak jde o poskytování služeb respektujících islámské náboženské cítění pod dohledem *šari'a výboru*, kontrolního orgánu každé banky či jiné IFI, kdy islámské banky prodávají s marží jimi nakoupené zboží, pronajímají majetek či se podílejí na investičním partnerství a sdílejí zisky (či případné ztráty). IFI pak v souhrnu nabízí produkty spojené s a) komerčním bankovníctvím (vedení účtu, financování investičních záměrů apod.), k čemuž slouží paleta typových kontraktů islámského práva (*al-'uqúd al-mu'ajjana*) zmíněných výše; b) profesionální správou cenných papírů a jiných aktiv (investiční management); c) islámským pojištěním (*takáful*) a d) sociálními službami (poskytování bezúročných půjček a charitativní odvod *zaká*).⁸⁹

⁸³ ŠALTÚT, Mahmúd. *Fatvy*, 1966, cit. podle: KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 4. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 138-9. ISBN 80-702-1821-5.

⁸⁴ AYUB, Muhammad. *Understanding Islamic finance*. Hoboken, NJ: John Wiley, c2007, s. 13. ISBN 978-047-0030-691.

⁸⁵ CROFTER, Warren. *Velká kniha islámu*. 1. vyd. Překlad Otakar Chaloupka. Praha: BVD, c2006, s. 207. ISBN 80-903-7540-5.

⁸⁶ KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 4. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 152. ISBN 80-702-1821-5.

⁸⁷ KAMALI, Mohammad Hashim. *Shari'ah law: an introduction*. Oxford, England: Oneworld, 2008, s. 48. ISBN 978-185-1685-653.

⁸⁸ KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 4. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 137. ISBN 80-702-1821-5.

⁸⁹ NETHERCOTT, Craig R; EISENBERG David M. *Islamic finance: law and practice*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 55. ISBN 978-0-19-956694-5.

3.1.2. Příklady islámského financování

Islámské banky mají celou řadu technik a možností, jak se plně vyrovnat *konvenčním* protějškům. Příkladem jednoho z typů islámského bankovního financování může být *murábaha*, což není nic jiného než konstrukt dvojí koupě (*baj'atán fi-baj'a*) s přírážkou, která však umožní vyhnout se klasickému (úročenému) úvěru: banka zakoupí na základě klientova požadavku předmět financování (například nový traktor – je přitom nutné, aby předmět koupě již nebyl ve vlastnictví klienta, jednalo by se tak o nepřípustný *baj al-'ína*), přičemž jej další kupní smlouvou její klient odkoupí za *vyšší kupní cenu* splatnou později a obvykle ve splátkách. Ekonomicky se v tržním prostředí bank taková operace zpravidla rovná běžně poskytovanému *konvenčnímu* úvěru, avšak vzhledem ke skutečnosti, že se zde jedná o kupní smlouvy (a obchodování islámské právo výslovně podporuje, jak demonstrováno výše), je právně učiněno zadost známému verši („*wa ahala alláh al-baj'a wa harrama ar-ribá*“⁹⁰):

2:275	Bůh však dovolil prodávání a zakázal <i>ribá</i> .
-------	--

Zde uvedený postup obchodního úvěru nachází praktické uplatnění i při exportním financování (způsobem *murábaha*), jež se velmi podobá akreditivu.⁹¹ Kontroverze však někdy vzbuzuje fakt, že banky danou marži nezřídka vypočítávají na základě referenční úrokové sazby indexu LIBOR („London InterBank Offered Rate“), čímž chtějí zůstat tržně přijatelné pro klienty. Tím se však pochopitelně vytrácí základní prvek systému, tj. jeho bezúročnost, byť je indexu využíváno jen jako podkladového měřítko („benchmark“) pro stanovení provize za provedenou operaci. Ačkoli *murábaha* patří v praxi mezi nejužívanější způsoby financování, jsou proti ní vznášeny i některé další doktrinální námitky a v zásadě vyzdvihovanými jsou spíše rizikovější „equity“ modely spadající do kategorie *širáka* (ar. „partnerství“), které odrážejí v plné míře filozofii islámského bankovníctví a zásadu sdílení rizika a ztráty.

Při *mudárabě* tedy banka zajistí veškeré finanční prostředky, zatímco klient podnikatelské *know-how* a dovednosti; jakákoli ztráta je nesena *výlučně bankou* (na rozdíl od *mušáraky*, kde ztráty zde nesou banka i podnikatel⁹²; právně-technicky je tento institut

⁹⁰ ابو غدة، عبد الستار. بحوث في المعاملات والاساليب المصرفية الإسلامية. بيت التمويل الكويت، 1993م، ص. 181. (ABU GHUDDAH, 'Abd al-Sattār. *Buḥūth fī al-mu'āmalāt wa-al-asālib al-maṣrifīyah al-Islāmīyah*. Kuwait Finance House, 1993, s. 181.)

⁹¹ ROHE, Mathias. *Das islamische Recht: Geschichte und Gegenwart*. 2., durchgesehene Auflage, München: C. H. Beck, 2009, s. 239. ISBN 978-3-406-57955-4.

⁹² JAMALDEEN, Faleel. *The Musharaka Contract in Islamic Finance*. Islamic Finance For Dummies [online]. [cit. 30.3.2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.dummies.com/how-to/content/the-musharaka-contract-in-islamic-finance.html>>.

příbuzný tiché společnosti dle § 2747 a násl. NOZ) a zisk je rozdělen podle předem stanoveného koeficientu. Takovýto obchodní širáka „partnership-based“ model, ovšem jen v obráceném gardu, je nabízen vkladatelům,⁹³ kterým plyne (nezaručený⁹⁴) podíl na zisku z obchodů, na nichž má banka účast.

3.1.3. Regulatorní rámec

Islámská ekonomie (*al-iqtisád al-islámí*)⁹⁵ ukládá státu významnou roli při regulaci tržních vztahů za účelem dosažení harmonie mezi individuálními a společenskými zájmy. Veřejnoprávní dohled nad (finančním) trhem pak nachází svůj legální podklad již v *Koránu* díky formulaci (dále obsažena ještě v 3:104, 7:157 a 9:71) o „přikazování vhodného a zakazování zavrženého“ (*tamurúna bil-ma`rúf wa tanhauna `an il-munkar*)⁹⁶, která v kontextu našeho tématu nabývá doktrinální implikace v podobě institutu *muhtasib*, obvykle překládaného jako tržní inspektor.⁹⁷ Dnes v moderním kontextu výkon takové funkce náleží orgánům vykonávajícím veřejnoprávní dohled (*hisba*) nad islámskými finančními institucemi:

3:110	Vy jste národ nejlepší, jenž kdy povstal mezi lidmi; vy přikazujete vhodné, zakazujete zavrženého a věříte v Boha. ⁹⁸
-------	--

Z regulatorní perspektivy někteří autoři soudí,⁹⁹ že odlišné kontraktní techniky nepředstavují něco zásadního a z hlediska tržního dohledu je nutno na IFI nahlížet – za předpokladu splnění veřejnoprávních povinností (typicky půjde o bankovní licenci) – jako na kterýkoli jiný subjekt. Jejich zvláštní charakter však bývá v některých zemích zdůrazňován a upřednostňován (Írán, Malajsie), v jiných zemích je k nim zaujat onen neutrální přístup zejména s ohledem na rovnost před zákonem (Velká Británie), v řadě států jsou potom islámské banky spíše jen tolerovány (Egypt). Poskytovatelé islámských finančních služeb jsou tak normováni ve Velké Británii obecným režimem „under the general powers“

⁹³ AYUB, Muhammad. *Understanding Islamic finance*. Hoboken, NJ: John Wiley, c2007, s. 80. ISBN 978-047-0030-691.

⁹⁴ Toto by nyní v případě vkladů v podstatě kolidovalo s úpravou českého zákona č. 21/1992 Sb., o bankách (zejména ustanovení § 41a a násl. zákona č. 21/1992 Sb., o bankách, v platném znění).

⁹⁵ ابو غدة، عبد الستار. *بحوث في المعاملات والاساليب المصرفية الإسلامية. بيت التمويل الكويت، 1993، ص. 15.* (ABU GHUDDAH, ‘Abd al-Sattār. *Buḥūth fī al-mu‘āmalāt wa-al-asālib al-imaṣrifiyah al-Islāmīyah*. Kuwait Finance House, 1993, s. 15.)

⁹⁶ ALI, Abdullah Yusuf. *The meaning of the Holy Qu’ran*. 11th ed. Beltsville, MD: Amana Publications, 2004, s. 155. ISBN 1590080262.

⁹⁷ NETHERCOTT, Craig R; EISENBERG David M. *Islamic finance: law and practice*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 40. ISBN 978-0-19-956694-5.

⁹⁸ *Korán*. Překlad HRBEK, Ivan. Vyd. celkem 7., v tomto překladu 3. Praha: Academia, 2000, s. 506. ISBN 80-200-0246-4.

⁹⁹ MAURER, Bill. Re-formatting the Economy: Islamic banking and finance in world politics. In LAHOUD, Nelly et al. (ed.). *Islam in world politics*. 1. publ. New York: RoutledgeCurzon, 2005, s. 62. ISBN 0415362679.

a na základě sekulárního nediskriminačního principu „no obstacles, but no special favours“¹⁰⁰ (v současné době zákonem o finančních službách¹⁰¹ z roku 2012), zatímco malajská centrální banka přímo vytvořila vlastní *šari'a výbor*, jehož usnesení a závěry jsou pro komerční banky závazné (nabyl tak pozice náboženského regulátora a finálního vykladače islámského práva).

Jak dále poukazují další znalci tohoto oboru,¹⁰² v současné době je silícím trendem vytváření jednotných globálních standardů poskytování islámských finančních služeb za účelem dosažení co nejvyšší právní jistoty klientů islámských bank po celém světě. Jedním z těchto pokusů jsou „Shari'a Standards“ vydávané Accounting and Auditing Organisation for Islamic Financial Institutions (AAOIFI) se sídlem v Bahrajnu (tyto standardy jsou však bahrajnskou centrální bankou i přímo vyžadované, tj. jde již o překlopení z roviny pouhého expertního doporučení), stejně jako sjednocování zatím nejednotné terminologie. Mezi dalšími koordinančními mechanismy a dokumenty, které slouží pro IFI jako „best practices“ (v oblasti compliance, řízení rizik, kapitálové přiměřenosti apod.), lze jmenovat kupříkladu ještě Islamic Financial Services Board (IFSB), International Islamic Financial Market (IIFM), Liquidity Management Center (LMC) nebo Islamic International Rating Agency (IIRA).¹⁰³

3.2. Geneze islámského bankovníctví

Evoluce islámského bankovníctví je jen drobným zlomkem v celkové historii peněžnictví, a může se tak hrdě honosit puncem novosti, protože první ryze islámské banky začaly být zakládány až v 60., resp. 70. letech 20. století. Vznik soudobého islámského bankovního sektoru má však své kořeny již v období kolonizace islámských zemí v 19. století. Tehdy v nich evropské mocnosti vybudovaly *konvenční* bankovní systém západního stříhu, zejména za účelem zjednodušení importních a exportních plateb.¹⁰⁴ Nicméně postupem doby začínaly vůči této síti finančních institucí nabývat na síle kritické hlasy, a to jak z nacionálních, tak náboženských důvodů, neboť neposkytovaly valné části religiózněji zaměřené populace volbu k provádění finančních operací nábožensky konformním způsobem, zejména pokud jde o zapovězené *ribá*. Zvrat nastal až s rokem

¹⁰⁰ NETHERCOTT, Craig R; EISENBERG David M. *Islamic finance: law and practice*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 56. ISBN 978-0-19-956694-5.

¹⁰¹ Ten mimo jiné v reakci na krizi bankovního sektoru zrušil Financial Services Authority a jí vykonávaný dozor (členové byli jmenováni britským ministerstvem financí) a přenesl jej na 2 nové orgány a Bank of England.

¹⁰² ROHE, Mathias. *Das islamische Recht: Geschichte und Gegenwart*. 2., durchgesehene Auflage, München: C. H. Beck, 2009, s. 118, s. 240. ISBN 978-3-406-57955-4.

¹⁰³ NETHERCOTT, Craig R; EISENBERG David M. *Islamic finance: law and practice*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 6, 57-58. ISBN 978-0-19-956694-5.

¹⁰⁴ MAURER, Bill. Re-formatting the Economy: Islamic banking and finance in world politics. In LAHOUD, Nelly et al. (ed.). *Islam in world politics*. 1. publ. New York: RoutledgeCurzon, 2005, s. 56. ISBN 0415362679.

1963,¹⁰⁵ kdy byla založena první banka ve formě bezúročné spořitelny na základě principu sdílení rizika ztráty v egyptském městě *Mit Ghamr*,¹⁰⁶ nacházejícím se v nilské deltě asi 100 km severně od Káhiry. Projekt sice skončil již v roce 1967 a v podstatě ani navenek z obav před postihem vlády (potírající jakékoli známky fundamentalismu) nenesl image islámské banky, avšak tato myšlenka byla dále rozpracovávána a největší impuls přišel o více než 10 let později a několik set kilometrů východněji, blíže k Perskému zálivu, a to po ropné krizi v roce 1973.¹⁰⁷

Díky rostoucím světovým cenám docházelo ve státech Perského zálivu (arabské země regionu od roku 1981 sdružuje Gulf Cooperation Council, GCC¹⁰⁸) k masivnímu hromadění kapitálu, který pomohl přímo či nepřímo financovat rozvoj islámského bankovníctví, přičemž největším milníkem se stal rok 1975, ve kterém došlo v Saudské Arábii na platformě 44 zemí Organizace islámské konference (OIC) k založení islámské rozvojové banky, neboli *Islamic Development Bank (IDB)*.¹⁰⁹ Prvotním cílem byl požadavek uvést ekonomický a společenský rozvoj do souladu s požadavky kladenými vírou (*ímán*). IDB tak napomáhala zavádění a rozvoji islámských bank a sama financovala obchodní dovozy pro chudší muslimské země, přičemž ještě v témže roce (1975) došlo v Dubaji ke zrodu první soukromé islámské banky: *Dubai Islamic Bank* (země GCC, zejména Bahrajn, jsou od 90. let minulého století vůbec největším hráčem v tomto sektoru). Této snaze se dostalo záhy i mezinárodního institucionálního zakotvení (vznik Mezinárodního sdružení islámských bank r. 1977, ženevská *Dár al-mál al-islámí*) a podpory (doporučení OIC z r. 1978).¹¹⁰

Země jako Írán, Súdán nebo Pákistán pak své finanční systémy (*an-nuzm al-málía*) alespoň formálně islamizovaly zcela¹¹¹ a zavázaly se k plnému respektování principů (*mabádí'*) islámského bankovníctví dokonce ve svých ústavách. Ve většině ostatních muslimských států se postupně ustálily dva vedle sebe existující bankovní systémy, které

¹⁰⁵ Tato epocha stále ještě patří do *zlatých let* pod nadvládou prvního prezidenta Gamála Násira, ve které si Egypt, hvězda Orientu, prošel bouřlivým hospodářským a kulturním rozvojem. KHAIRAT, Mohamed. *Photo Essays, Politics and Society: 23 Vintage Photos of Egypt's Golden Years* [online]. Egyptianstreets.com, c2014 [cit. 6.5.2014]. Dostupné z WWW: <<http://egyptianstreets.com/2014/04/05/egypts-golden-years-in-23-vintage-photos/>>.

¹⁰⁶ KETTELL, Brian. *Introduction to Islamic banking and finance*. Chichester: Wiley, 2011, s. XIII. ISBN 978-111-9991-274.

¹⁰⁷ MAURER, Bill. Re-formatting the Economy: Islamic banking and finance in world politics. In LAHOUD, Nelly et al. (ed.). *Islam in world politics*. 1. publ. New York: RoutledgeCurzon, 2005, s. 55, s. 59. ISBN 0415362679.

¹⁰⁸ Bohaté a do jisté míry rentiérské ekonomiky: Kuvajt, Saúdská Arábie, Katar, Spojené arabské emiráty, Bahrajn a Omán.

¹⁰⁹ WEBEROVÁ-BABULÍKOVÁ, Gabriela. *Islámská ekonomika a bankovníctví*. Praha: Dar Ibn Rushd, 2001, s. 60. ISBN 80-86149-33-1.

¹¹⁰ KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 4. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 138. ISBN 80-702-1821-5.

¹¹¹ NETHERCOTT, Craig R; EISENBERG David M. *Islamic finance: law and practice*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 4, s. 11. ISBN 978-0-19-956694-5.

rovněž podléhají dohledu (*hisba*) centrální banky, příp. jiného orgánu.¹¹² Postupem doby rovněž narostl zájem západních zemí o tuto alternativu, a tak v roce 1996 byla *Citibank* první západní bankou s islámskou odnoží a první islámskou dceřinou společností v Bahrajnu (*Citi Islamic*). Nato následovalo založení *HSBC Amanah Bank* britského koncernu *HSBC*¹¹³ a *Islamic Bank of Britain*, z německy mluvícího geografického prostoru mezi prvními poskytovateli byly *Deutsche Bank* a švýcarská *UBS*,¹¹⁴ avšak plně islámská banka v Německu *Kuveyt Türk Bank* získala licenci teprve na začátku roku 2015.¹¹⁵ Na tento vzestup pak reagovaly i burzovní trhy vytvořením „Dow Jones Islamic Market Index“ (DJIM), který označuje „Sharia compliant“ společnosti.

3.3. Globální status islámského finančního průmyslu

Islámské bankovníctví se za poslední léta vyznačuje stálým růstem,¹¹⁶ a to zejména v oblasti Perského zálivu (nejvýznamnějšími jsou Bahrajn a emirát Dubaj), v jihovýchodní Asii (Malajsie) a některých západních zemích jako Lucembursko a Velká Británie. V současné době je tento typ produktů nabízen již ve více než 100 zemích světa a mnoho dalších států již upravuje své regulační rámce a připravuje legislativní podmínky pro islámské finanční služby.¹¹⁷ Za celosvětová centra pak bývají považovány Bahrajnské království, které také převzalo rozhodující úlohu při zakládání tohoto typu bank jinde ve světě, Dubaj, Kuala Lumpur a v Evropě pak Londýn. V dnešní době můžeme analyticky zhodnotit tři hlavní přístupy či modely: jeden napojený na země GCC (tzv. „arabský“) – materiálně založený na nezměrných ropných příjmech; nezávislou evolucí prošly islámské finance v Malajsii,¹¹⁸ kde byly vnímány jako svébytná, inovativní a transformační cesta k modernizaci země (zejména pod více jak dvacetiletým vedením premiéra *Mahathira bin Mohamada*); a nakonec

¹¹² ROHE, Mathias. *Das islamische Recht: Geschichte und Gegenwart*. 2., durchgesehene Auflage, München: C. H. Beck, 2009, s. 114. ISBN 978-3-406-57955-4.

¹¹³ NETHERCOTT, Craig R; EISENBERG David M. *Islamic finance: law and practice*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 5. ISBN 978-0-19-956694-5.

¹¹⁴ OECHSLIN, Patrick. *Scharia bietet Schutz gegen Krise* [online]. handelszeitung.ch, c2009 [cit. 11.3.2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.handelszeitung.ch/invest/scharia-bietet-schutz-gegen-krise>>.

¹¹⁵ *Erste islamische Bank erhält Lizenz in Deutschland*. [online]. welt.de, c2015 [cit. 25.3.2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.welt.de/wirtschaft/article138673632/Erste-islamische-Bank-erhaelt-Lizenz-in-Deutschland.html>>.

¹¹⁶ International Monetary Fund. *The Effects of the Global Crisis on Islamic and Conventional Banks: A Comparative Study* [online]. IMF, c2010, s. 16-17, s. 33-34 [cit. 16.1.2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10201.pdf>>.

¹¹⁷ NETHERCOTT, Craig R; EISENBERG David M. *Islamic finance: law and practice*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 2. ISBN 978-0-19-956694-5.

¹¹⁸ Nikoli všechny malajské praktiky jsou přijímány s ovacemi. V konzervativnějších arabských zemích je z hlediska islámského práva *baj ad-dajn* (obchodování s dluhem) nepřipustné. Na druhou stranu je malajský přístup inspirativní zejména v nabízení islámských produktů i značnému počtu nemuslimů.

dnes progresivní model „islámského okna“ („Islamic window“), kdy jinak *konvenční* instituce poskytují část služeb v souladu s islámským právem.¹¹⁹

Je přitom důležité mít na paměti, že islámský finanční průmysl obecně se vyznačuje značnou rozmanitostí, neboť ani dvě země nejsou zcela identické. Přes všechny harmonizační pokusy v posledních letech je tak nadále typickou charakteristikou islámských bank ohromná diverzita: jednak robustní vládou ovládané íránské banky, které díky západním sankcím mají pouze malé napojení na další země; jednak banky států GCC – samy o sobě velmi heterogenní skupina zahrnující jak vůbec první bankovní domy v podobě *Kuwait Finance House* a *Dubai Islamic Bank*, stejně jako novější *Abu Dhabi Islamic Bank* a saudskou *Al-Rajhi*, zaměřené více na vnitrostátní trh, a na druhé straně nadnárodní obry od počátku cílící na zahraniční trhy, a to zejména se sídlem v Bahrajnu, za Saudskou Arábii může být jmenována skupina *Al-Baraka*.¹²⁰

Celosvětově rostoucí poptávka po islámských produktech je obtížně kvantifikovatelná, avšak nejnovější odhady z proběhlého *World Islamic Economic Forum* (WIEF) v Dubaji na konci roku 2014 předpokládají celosvětový obrat v této obchodní oblasti do roku 2018 až na 3,4 bilionů¹²¹ USD.¹²² Tento zájem je opřen o 57 muslimských států světa¹²³, přičemž je nutné si uvědomit, že 1/3 celkového počtu členů *ummy* (ta zahrnuje jednu a půl miliardy obyvatel planety, tedy každého pátého člověka¹²⁴) tvoří ve zbytku států světa menšiny, jinými slovy každý třetí muslim je v zemi svého pobytu minoritou¹²⁵ (leč často velikostně významnou), což může rovněž představovat zajímavý tržní potenciál pro islámské banky a ostatně i společnosti s jiným předmětem podnikání, které usilují o „*halálizaci*“ svých produktů za účelem získání nových klientů.¹²⁶

Z tohoto trendu se v Evropě daří těžit nejvíce Velké Británii (rovněž s několikamilionovou muslimskou komunitou), která již opakovaně dala najevo zájem stát se

¹¹⁹ NETHERCOTT, Craig R; EISENBERG David M. *Islamic finance: law and practice*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 11-12, s. 64. ISBN 978-0-19-956694-5.

¹²⁰ NETHERCOTT, Craig R; EISENBERG David M. *Islamic finance: law and practice*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 9. ISBN 978-0-19-956694-5.

¹²¹ V anglickém jazyce se toto číslo nazývá „trillion“ a „billion“ naproti tomu v angličtině znamená naši miliardu.

¹²² MATTHEW, Francis. *Dubai uses its position as a global hub to promote Islamic economy*. Gulfnews.com [online]. c2014 [cit. 17.1.2015]. Dostupné z WWW: <<http://gulfnews.com/opinions/columnists/dubai-uses-its-position-as-a-global-hub-to-promote-islamic-economy-1.1405752>>.

¹²³ Organization of the Islamic Conference. *Member States* [online]. OIC, c2014 [cit. 5.7.2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.oic-oci.org/oicv2/states/>>.

¹²⁴ HALLAQ, Wael B. *An Introduction to Islamic Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 1re. ISBN 978-0521678735.

¹²⁵ EHTESHAMI, Anoushiravan. Islam as a political force in international politics. In LAHOUD, Nelly et al. (ed.). *Islam in world politics*. 1. publ. New York: RoutledgeCurzon, 2005, s. 37-38. ISBN 0415362679.

¹²⁶ MAURER, Bill. Re-formatting the Economy: Islamic banking and finance in world politics. In LAHOUD, Nelly et al. (ed.). *Islam in world politics*. 1. publ. New York: RoutledgeCurzon, 2005, s. 62. ISBN 0415362679.

i v celosvětovém měřítku jedním z center islámských financí. S touto ambicí již přijala celou řadu legislativních opatření v oblasti daní a regulace kapitálového trhu. Na londýnské burze se dnes již běžně obchodují cenné papíry typu *sukúk* (sg. *sakk*)¹²⁷ a již více než 10 let nabízí na tamějším trhu kontinuálně své služby první ryze britská islámská banka (založena jako *Islamic Bank of Britain*), dnes vlastněná katarskou skupinou *Masraf Al Rayan*.¹²⁸ Právě v oblasti cenných papírů Spojené království dokazuje, že to myslí s islámským bankovníctvím naprosto vážně: stále se zlepšují regulatorní podmínky pro působení islámských bank a vláda zamýšlí i zavedení verze studentské půjčky, která by byla „Sharia compliant“. Nadto v roce 2014 emitovala britská vláda *sukúky* za 200 milionů liber, přičemž zájem předčil více než desetinásobně tuto emisi.¹²⁹

Sukúky jsou někdy označovány za „islámské dluhopisy“ a jejich smyslem je, že mohou být obchodovány za jakoukoli (tj. tržní) cenu. Oproti zapovězenému obchodu s dluhem (ar. *baj ad-dajn*) v klasické podobě dluhopisů, které nelze – protože reprezentují toliko peníze¹³⁰ – obchodovat jinak než za *nominále*,¹³¹ se totiž u nejčastějšího typu (*sukúk al-idžára*) jedná o vyjádření vlastnického podílu na hmotném majetku („tangible asset“) a zisk má právně nahlíženo podobu variabilního nájemného (podle úspěšnosti podkladového aktiva), čili není toliko reprezentantem úročeného dluhu. Dnes jsou *sukúky* vnímány jako kvalitní investiční instrument a jejich trh roste každý rok deseti procentním tempem.¹³²

3.4. Celková bilance: ideová alternativa a tržní konkurence

Již s vypuknutím finanční krize na přelomu let 2007 a 2008 měly islámské banky poměrně stabilní (leč naprosto minoritní postavení) na globálních finančních trzích. Zájem o tento způsob financí nebyl v té době na Západě ani tak motivován atraktivními a racionálními filozofickými postuláty odlišného způsobu bankovníctví, avšak spíše snahou získat podíl na rostoucích trzích islámského světa (zejména zemí GCC), což se změnilo právě

¹²⁷ NETHERCOTT, Craig R; EISENBERG David M. *Islamic finance: law and practice*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 10. ISBN 978-0-19-956694-5.

¹²⁸ ATKIN, Joanne. *Masraf Al Rayan acquires Islamic Bank of Britain*. Mortgagefinancegazette.com [online]. c2014 [cit. 2.3.2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.mortgagefinancegazette.com/islamic-finance/masraf-al-ryan-acquires-islamic-bank-of-britain/>>.

¹²⁹ MATTHEW, Francis. *Dubai uses its position as a global hub to promote Islamic economy*. Gulfnews.com [online]. c2014 [cit. 17.1.2015]. Dostupné z WWW: <<http://gulfnews.com/opinions/columnists/dubai-uses-its-position-as-a-global-hub-to-promote-islamic-economy-1.1405752>>.

¹³⁰ Klasické islámské právo neabstrahuje od „hodnoty kovu“, In ROHE, Mathias. *Das islamische Recht: Geschichte und Gegenwart*. 2., durchgesehene Auflage, München: C. H. Beck, 2009, s. 112. ISBN 978-3-406-57955-4.

¹³¹ Nemluvě o nepřipustném prvku úroku a předem garantované návratnosti bez rozložení rizika.

¹³² MATTHEW, Francis. *Dubai uses its position as a global hub to promote Islamic economy*. Gulfnews.com [online]. c2014 [cit. 17.1.2015]. Dostupné z WWW: <<http://gulfnews.com/opinions/columnists/dubai-uses-its-position-as-a-global-hub-to-promote-islamic-economy-1.1405752>>.

kvůli dopadům globální recese a nepopiratelnému podílu fungování (některých) *konvenčních* bank na jejím vypuknutí. Začaly být proto podrobněji zkoumány principy fungování islámských bank, podpořené empiricky podloženými studii o jejich relativně lepším zvládnutí krize. Závěry směřovaly k fundamentálnímu poukazu na to, že jednoduše ne všechny *konvenční* praktiky by kdy mohly projít schvalovacím procesem jakéhokoli *šari'a* výboru: sekuritizace rizikových hypotečních úvěrů se rovná zapovězenému obchodování s dluhem (*baj ad-dajn*), *konvenční* deriváty jako „options“, „futures“ nebo „swaps“ typu „pojištění“ proti nesplacení dluhopisu („Credit default swap“, CDS) či prázdný prodej („short/naked selling“) zase v sobě jednoznačně nesou element nepřipustného *ghararu*.¹³³

Nicméně je nutno přiznat, že navzdory veškerým oslavným úvahám přesunutí finanční krize do sektoru reálné ekonomiky nasvědčuje tomu, že ani „real-asset based“¹³⁴ systém a cenné papíry zajištěné aktivy („asset-backed securitites“), typické pro islámské finance, nezaručují naprostou imunitu a nejsou všelékem,¹³⁵ ačkoli si islámský bankovní sektor vedl v obecné rovině dle statistik Mezinárodního měnového fondu lépe (alespoň do momentu přenesení krize na reálnou ekonomiku),¹³⁶ za což dozajista vděčí systému svých hodnot a principů. Na každý pád však globální expanze a rostoucí klientela islámských finančních domů přináší dle mého soudu tři základní výhody: a) do prostoru poskytování finančních služeb je velmi razantně vnášen etický rozměr, který slouží jako ideová konkurence *konvenční* variantě; b) tržní konkurence *per se* přináší pozitiva tlakem na zlepšování služeb *konvenčního* průmyslu; c) v neposlední řadě jde o služby již konformní s náboženským přesvědčením více než 1,5 miliardy muslimů vázaných dodržovat pravidla islámského práva, avšak jejichž destinační jsou v hojné míře i příslušníci jiných náboženství. V Malajsii je tak 40 % klientů islámských bank jiného vyznání a údajně prvním klientem pobočky *Islamic Bank of Britain* v Leicesteru byl právě nemuslim, kterého zaujaly etické a transparentní služby islámských bank.¹³⁷

¹³³ NETHERCOTT, Craig R; EISENBERG David M. *Islamic finance: law and practice*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 13. ISBN 978-0-19-956694-5.

¹³⁴ AYUB, Muhammad. *Understanding Islamic finance*. Hoboken, NJ: John Wiley, c2007, s. xxiii, s. 13, s. 73-4. ISBN 978-047-0030-691.

¹³⁵ NETHERCOTT, Craig R; EISENBERG David M. *Islamic finance: law and practice*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 13. ISBN 978-0-19-956694-5.

¹³⁶ International Monetary Fund. *Islamic Banks: More Resilient to Crisis?* [online]. IMF, c2010 [cit. 30.3.2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2010/res100410a.htm>>.

¹³⁷ AYUB, Muhammad. *Understanding Islamic finance*. Hoboken, NJ: John Wiley, c2007, s. 16. ISBN 978-047-0030-691.

4. Závěr

Centrálním bodem islámské víry (*ímán*) je *Korán* (*al-Kitáb*, Kniha), který je autentickým záznamem sdělení Boha lidem tak, jak bylo sesláno *Muhammadovi*. Islám přitom upravuje všechny sféry života rozřazením do dvou kategorií: *m'uámalát* (všechny civilní nenáboženské vztahy jako obchod) a *'ibádát* (rituální úkony směřované k Bohu), přičemž i velmi detailně rozpracovává učení o ekonomických aktivitách. Určitý prostor jsme proto věnovali islámské etické ekonomii, která nás přivádí k myšlence, že *homo islamicus* jako substance islámského náboženského učení dávno před zrodem moderního kapitalismu, by pravděpodobně mohl být legitimně chápán jako *homo economicus*, leč podpořen učením *Koránu* o sociální spravedlnosti a (přiměřené) redistribuci v rámci *ummy*, což i plně odpovídá islámskému pojetí střední cesty (*wasat*) mezi krajními možnostmi. Učení islámu přitom netíhne k rovnosti, spíše socio-ekonomické spravedlnosti. Ukázalo se přitom, že právě díky tomuto socio-ekonomickému hodnotovému systému, elementárním postulátům a celé řadě právně-ekonomických principů (*mabádí'*) utrpěly islámské banky (*al-bunúk al-islámía*) během finanční krize menší ztráty oproti jejich *konvenčním* protějškům.

Islámský bankovní model prošel v posledních letech bouřlivou expanzí počínaje 60. lety v Egyptě a 70. lety v Perském zálivu. Nakonec se rozrostl do mnohamiliardového byznysu dneška, o čemž jsme se empiricky přesvědčili. V současné době jsou islámské finanční produkty nabízeny už ve více než 100 státech a mnoho dalších pro ně již adaptuje své právní předpisy. Na konci roku 2014 pak WIEF v Dubaji odhadlo celosvětový obrat v této oblasti do roku 2018 až na 3,4 bilionů USD. Tradiční islámské právo a ekonomie tak vykazují značnou flexibilitu a potenciál přizpůsobovat se požadavkům doby, což dokládají i typové kontrakty (*al-'uqúd al-mu'ajjana*), které jsou žitou právní praxí a se kterými právě přichází komplexnost islámského bankovníctví, odrážející jeho zcela odlišný filozofický a praktický koncept: preferované jsou „equity-based“ způsoby investičního partnerství (*širáka*) v podobě *mudáraba* a *mušáraka*; hojně využívaný a v zásadě přijímaný je ale i „debt-based“ obchodní úvěr *murábaha* či leasingový model *idžára*. Islámská banka namísto toho, aby např. pouze kontrolovala včasné splácení úvěrů a úroků, raději přímo vstupuje do *reálných* obchodních vztahů, tj. obchoduje nikoli s penězi, ale existujícími statky, které prodává či pronajímá tak jako obchodníci (a z toho generuje zisk na základě „provizí“ či „poplatků“, ar. *dará'ib*, či nájemného), případně jako společník profituje z podílu na zisku. To samé platí pro vkladatele, kteří naopak sdílejí zisky banky v předem stanoveném poměru.

Islámské bankovníctví stojí na jednoduché přenositelnosti a takřka nemá co do činění s náboženskou orientací. Má smysl se jím zabírat jak z akademicko-komparativního hlediska, tak i úhlu pohledu byznysu jako zajímavé tržní příležitosti. Hovoříme sice o bankovníctví založeném na islámských hodnotách, ale otevřeném všem, přičemž z ryze pragmatických a ekonomických důvodů se může jednat o zajímavou obchodní alternativu k běžnému způsobu financování, kterou mohou využívat muslimové i nemuslimové, a to jako v určitém smyslu „jistější“ a „etičtější“ formy, která sice nemusí být absolutním nástupcem *konvenčního* modelu, avšak přinejmenším ambiciózní alternativou, jež přináší tři základní benefity: a) do prostoru poskytování finančních služeb velmi dynamicky vnáší otázku etického rozměru v byznysu a slouží jako ideový soupeř *konvenční* variantě; b) je tržním konkurentem *per se* a pozitivně tlačí na zlepšování služeb *konvenčního* průmyslu; c) v neposlední řadě jde o služby již konformní s náboženským přesvědčením více než 1,5 miliardy muslimů vázaných dodržovat pravidla svého náboženství.

V oblasti islámské ekonomie a práva se nachází kromě na těchto stranách probraných aspektů islámského bankovníctví ještě celá řada dalších konceptů zajímavých pro komparaci a zevrubné studium: jedná se kupříkladu o instrumenty islámského finančního trhu nebo daňovou oblast v podobě charitativního poplatku *zaká* (či dobrovolného odvodu *sadaqa*) a analýza konstrukce jejích prvků, funkce a moderní praxe 21. století. Osobně doufám, že se všem těmto oblastem budu moci příslovečně *in šá' Alláh* (tj. dá-li Bůh – vše se totiž v arabském světě děje pouze z vůle boží) věnovat, dále studovat a případně pojednávat o nich i v budoucnu, například během doktorského studia či ve své profesní praxi.

Bibliografie a přehled literatury

Monografie

ابو غدة، عبد الستار. بحوث في المعاملات والاساليب المصرفية الاسلامية. بيت التمويل الكويت، 1993م.
(ABU GHUDDAH, 'Abd al-Sattār. *Buḥūth fī al-mu'āmalāt wa-al-asālīb al-maṣrifīyah al-Islāmīyah*. Kuwait Finance House, 1993.)

ALI, Abdullah Yusuf. *The meaning of the Holy Qu'ran*. 11th ed. Beltsville, MD: Amana Publications, 2004. ISBN 1590080262.

AMANAT, Abbas; GRIFFEL, Frank. *Shari'a: Islamic Law in the Contemporary Context*. Stanford: Stanford University Press, 2007. ISBN 978-0-8047-5639-6.

AYUB, Muhammad. *Understanding Islamic finance*. Hoboken, NJ: John Wiley, c2007. ISBN 978-047-0030-691.

CROFTER, Warren. *Velká kniha islámu*. 1. vyd. Překlad Otakar Chaloupka. Praha: BVD, c2006. ISBN 80-903-7540-5.

EHTESHAMI, Anoushiravan. Islam as a political force in international politics. In LAHOUD, Nelly et al. (ed.). *Islam in world politics*. 1. publ. New York: RoutledgeCurzon, 2005, s. 29-53. ISBN 04-153-6267-9.

HALLAQ, Wael B. *An Introduction to Islamic Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. ISBN 978-0521678735.

KAMALI, Mohammad Hashim. *Shari'ah law: an introduction*. Oxford, England: Oneworld, 2008. ISBN 978-185-1685-653.

KETTELL, Brian. *Introduction to Islamic banking and finance*. Chichester: Wiley, 2011. ISBN 978-111-9991-274.

KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 4. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006. ISBN 80-702-1821-5.

MAITAH, Mansoor. *Zvláštnosti makroekonomické politiky zemí Blízkého východu*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. ISBN 978-80-7357-608-0.

MAURER, Bill. Re-formatting the Economy: Islamic banking and finance in world politics. In LAHOUD, Nelly et al. (ed.). *Islam in world politics*. 1. publ. New York: RoutledgeCurzon, 2005, s. 54-66. ISBN 04-153-6267-9.

MUMĪSA, Michael. *Islamic law: theory and interpretation*. 1st ed. Beltsville: Amana Publications, 2002. ISBN 15-900-8010-6.

NETHERCOTT, Craig R; EISENBERG David M. *Islamic finance: law and practice*. Oxford: Oxford University Press, 2012. ISBN 978-0-19-956694-5.

ROHE, Mathias. *Das islamische Recht: Geschichte und Gegenwart*. 2., durchgesehene Auflage, München: C. H. Beck, 2009. ISBN 978-3-406-57955-4.

SAEED, Abdullah. *Islamic banking and interest: a study of the prohibition of riba and its contemporary interpretation*. 2nd ed., Boston: Brill, 1996. ISBN 90-041-0565-4.

SEDLÁČEK, Tomáš. *Ekonomie dobra a zla: po stopách lidského tázání od Gilgameše po finanční krizi*. 2. vyd. Praha: 65. pole, 2012. ISBN 978-80-87506-10-3.

TAUER, Felix. *Svět islámu: dějiny a kultura*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006. ISBN 8070218282.

WEBEROVÁ-BABULÍKOVÁ, Gabriela. *Islámská ekonomika a bankovníctví*. Praha: Dar Ibn Rushd, 2001. ISBN 80-86149-33-1.

ZEMAN, Roman. *Lichva až na věky*. Praha: VIP Books, 2008. ISBN 978-80-87134-32-0.

Články (časopisové, novinové a příspěvky ve sbornících - včetně elektronických) a odborné práce

ATKIN, Joanne. *Masraf Al Rayan acquires Islamic Bank of Britain*. Mortgagefinancegazette.com [online]. c2014 [cit. 2.3.2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.mortgagefinancegazette.com/islamic-finance/masraf-al-ryan-acquires-islamic-bank-of-britain/>>.

AUGUSTINE, Babu Das. *Islamic banks can play a big role in trade finance*. Gulfnews.com [online]. c2014 [cit. 17.1.2015]. Dostupné z WWW: <<http://gulfnews.com/business/banking/islamic-banks-can-play-a-big-role-in-trade-finance-1.1405630>>.

Consider a simple loan example ("..."). [online]. dharumamajalla.com, c2008 [cit. 6.5.2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.dharumamajalla.com/downloads/2008/january/January-2008-031.pdf>>.

Erste islamische Bank erhält Lizenz in Deutschland. [online]. welt.de, c2015 [cit. 25.3.2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.welt.de/wirtschaft/article138673632/Erste-islamische-Bank-erhaelt-Lizenz-in-Deutschland.html>>.

HRDLIČKOVÁ, Ivana. *Právo Sharia, zejména islámské bankovníctví, ve vztazích s mezinárodním prvkem* [online]. Praha, 2012 [cit. 1.6.2014]. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra obchodního práva. Vedoucí práce Monika Pauknerová. Dostupné z WWW: <http://ckis.cuni.cz/F/?func=direct&doc_number=001482041&local_base=CKS01&format=999>.

HRDLIČKOVÁ, Ivana. *Islámské finančníctví jako možná alternativa?* Ihned.cz [online]. c2012 [cit. 31.5.2014]. Dostupné z WWW: <<http://bankovnictvi.ihned.cz/c1-57625730-islamske-financnictvi-jako-mozna-alternativa>>.

HRDLIČKOVÁ, Ivana. *Příliš mnoho žen si to nechá líbit – rozhovor se soudkyní Ivanou Hrdličkovou*. Lidové noviny, příloha Právo & Justice. 12. 1. 2013.

JAMALDEEN, Faleel. *The Musharaka Contract in Islamic Finance*. Islamic Finance For Dummies [online]. [cit. 30.3.2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.dummies.com/how-to/content/the-musharaka-contract-in-islamic-finance.html>>.

MATTHEW, Francis. *Dubai uses its position as a global hub to promote Islamic economy*. Gulfnews.com [online]. c2014 [cit. 17.1.2015]. Dostupné z WWW: <<http://gulfnews.com/opinions/columnists/dubai-uses-its-position-as-a-global-hub-to-promote-islamic-economy-1.1405752>>.

OECHSLIN, Patrick. *Scharia bietet Schutz gegen Krise* [online]. handelszeitung.ch, c2009 [cit. 11.3.2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.handelszeitung.ch/invest/scharia-bietet-schutz-gegen-krise>>.

Materiály vybraných institucí¹³⁸

International Monetary Fund. *The Effects of the Global Crisis on Islamic and Conventional Banks: A Comparative Study* [online]. IMF, c2010. Dostupné z WWW: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10201.pdf>>.

International Monetary Fund. *Islamic Banks: More Resilient to Crisis?* [online]. IMF, c2010. Dostupné z WWW: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2010/res100410a.htm>>.

Organization of the Islamic Conference. *Member States* [online]. OIC, c2014. Dostupné z WWW: <<http://www.oic-oci.org/oicv2/states/>>.

Právní předpisy

Zákon č. 21/1992 Sb., o bankách, v platném znění.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění.

Jazykové zdroje a pomůcky

BAHBOUH, Charif. *Česko-arabský slovník*. Brandýs nad Labem: Dar Ibn Rushd, 2011. ISBN 978-808-6149-714.

Česká biblická společnost. *Ekumenický překlad Bible*. [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.biblenet.cz/>>.

ČJ-AJ slovník bankovních pojmů [online]. Dostupné z WWW: <<https://www.czech-ba.cz/en/bankovni-pojmy>>.

Finanční slovník [online]. Dostupné z WWW: <moneyterms.co.uk>.

Korán. Překlad HRBEK, Ivan. Vyd. celkem 7., v tomto překladu 3. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0246-4.

¹³⁸ Přesný časový údaj přístupu k elektronickému zdroji je v práci uváděn v plné citaci pod čarou ve tvaru [cit. XX.XX.201X].

Slovník islámských financí [online]. Dostupné z WWW: <http://wiki.islamicfinance.de/index.php/Main_Page>.

Svatý Korán (v překladu I. Hrbka) [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.islamweb.cz/koran/>>.

Text Koránu (v překladu I. Hrbka) [online]. Dostupné z WWW: <<http://cs.knowquran.org/koran/>>.

The Islamic Dictionary [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.islamic-dictionary.com/>>.

Další zdroje informací (některé vedlejší neprávnní odkazy u poznámek pod čarou)

KHAIRAT, Mohamed. *Photo Essays, Politics and Society: 23 Vintage Photos of Egypt's Golden Years* [online]. Egyptianstreets.com, c2014 [cit. 6.5.2014]. Dostupné z WWW: <<http://egyptianstreets.com/2014/04/05/egypts-golden-years-in-23-vintage-photos/>>.

PAUKNEROVÁ, Monika. *Posudek školitelky ze dne 13. 3. 2012 na disertační práci JUDr. Ivany Hrdličkové, PhD.* [online]. Dostupné z WWW: <http://ckis.cuni.cz/F/?func=direct&doc_number=001482041&local_base=CKS01&format=999>.

Vyhledávání diplomových prací v informačním systému [online]. IS.cuni.cz. Dostupné z WWW: <http://is.cuni.cz/studium/dipl_st/index.php>.